

Bijdrage voor het congres

Maaïke Meijer

Binaire opposities en academische problemen

Tekstanalyse is mijn beroep, mijn passie en een feministisch instrument van kennis bij uitstek. Daarom zal ik dit opstel wijden aan een praktische tekstkritiek van de drie vragen die het *Tijdschrift* ons heeft opgegeven om lijnen te trekken naar het jaar 2000. Vooraf wil ik gaarne uitroepen dat ik het toejuich dat de redactie lijnen naar de toekomst wil trekken. In het algemeen zijn wij, feministische wetenschapsters, veel bezig met *looking back in anger* en ontstellend weinig doende vooruit te kijken naar de toekomst.¹ Wat dat betreft zet de redactie een stap in de goede richting.

Evenwel: de vragen die de redactie ons voorlegt over de toekomst zijn gesteld in de termen van het verleden. De vraagstelling wordt namelijk getoonzet door de discursieve vorm van de binaire oppositie. Het is mijn bedoeling te laten zien dat deze vraagstelling zelf ons in binair denken, en daarmee in het verleden, dat bijvoorbeeld het genderprobleem heeft voortgebracht, arresteert. Een andere vorm van vraagstelling doet wonderen: ik zou zelfs willen beweren dat het probleem verdwijnt als de vragen anders gesteld worden. Ziedaar de macht van de taal.

Mijn tekstanalyse is tevens het praktische antwoord op de vraag naar hoe de 'case'-studie zich verhoudt tot de algemene theorie. De gestelde vragen zijn mijn 'case'. Ik bekijk die case door het oog van een theorie omtrent de schadelijke effecten van de binaire oppositie. Daarmee wil ik niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk laten zien dat cases en theorieën niet te scheiden zijn. Zodoende is mijn antwoord tegelijk een demonstratie.

Mijn tekstkritiek richt zich vooral op de toelichtingen van de vragen 2 en 3. Maar bij de toelichting van vraag 1 – wat vinden wij van 'gender-studies'? – begint het al. 'Is deze neutralisering inherent aan 'genderstudies' of slechts een potentieel gevaar?' Twee mogelijkheden worden in de vraag aangeboden. De

1. Dat realiseerde ik me bij het lezen van Donna Haraway's 'A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s', verschenen in: *Socialist Review*, 80 (1985), en vaak herdrukt. Haraway biedt een adembenemende blik in een verre toekomst, waarvan zij overtuigend aantoont dat hij al is aangebroken. Zij heeft een manier gevonden om met feministische verbeeldingskracht te denken over technologie, over futuristisch engagement: een melancholieke en hartstochtelijke voorzet voor het ontwerpen van nieuwe mondiale feministische strategieën. Op zichzelf een agenda voor 'vrouwenstudies in de jaren '90'. Ik dank de lectrur van dit 'Manifesto' en de discussie erover aan de Utrechtse promovendae-seminars van najaar 1990.

lezer wordt aangemoedigd ergens voor of tegen te zijn. De complicatie van een derde (en volgende) optie wordt geblokkeerd. Niet expres, maar uit de macht der discursieve gewoonte.

Elke vraag waarbij twee alternatieven worden aangeboden is een sterk voorvormende mal, waarbij de of/of-keuze dwingend wordt voorgestructureerd. Bij vraag 2 wordt gewezen op de bloeiende praktijk van historiserende case-studies. Deze case-studies worden in oppositie gezet tot de algemene theorieën van sekse-ongelijkheid. De vooronderstelling is dat 'cases' weinig relatie hebben met algemene theorieën en vice versa. De binaire oppositie die hier regeert is *bijzonder versus algemeen*. Het is of/of wat de klok slaat. Zo wordt de lezer verleid deze binaire oppositie over te nemen als een vruchtbare kijk op het probleem. Sterker nog: de oppositie *schept* het probleem.

In vraag 3 is het de oppositie politiek-wetenschap die de vraag structureert. Algemene theorieën over sekse-ongelijkheid zouden clichés over vrouwelijkheid voortbrengen en bevestigen. Clichés zijn politiek nuttig, oftewel: politiek dramt, wetenschap vernieuwt. De vooronderstelling hier is dat wetenschap en politiek twee diametraal aan elkaar tegenovergestelde gebieden zijn. Ook hier wordt de ondervraagde wetenschapster in haar antwoord bijna gedwongen een dichotomie over te nemen. Gelukkig stelt de tekstanalyse ons in staat ons tegen deze discursieve dwang teweer te stellen.

Waarom is de binaire oppositie als denkvorm schadelijk? Ten eerste omdat hij altijd twee opties aanbiedt, en dat wat zich ertussen dan wel ernaast bevindt, geforceerd naar een van de twee polen harkt. Zo wordt de werkelijkheid gebouwd als een eindeloze reeks van of/of, in paarsgewijze tegenstellingen: licht/donker, dag/nacht/, bewust/onbewust enzovoort. Ten tweede is de binaire oppositie schadelijk omdat er altijd een hiërarchie in is geïmpliceerd, waarbij de ene term wordt gezien als inferieur aan de andere. Of zelfs: de ene term is de schaduwzijde, de negatie van de andere. Er is geen werkelijke oppositie, er is eigenlijk maar één term. Het aan ons bekendste voorbeeld is de oppositie man/vrouw. De vrouw is de niet-man.

De binaire oppositie is derhalve ongeschikt om verschil te beschrijven. Hij is bedoeld om verschil weg te werken onder de ene term die de oppositie regeert. Wat binaire opposities uitsluiten, kan zichtbaar gemaakt worden door de erin geïmpliceerde hiërarchie om te keren: probeer de man te beschrijven als de niet-vrouw, en het wordt zichtbaar dat de eerste term, 'man' – in de woorden van Culler – 'ontworpen is als primair, als een volkomenheid waarvan de tweede term slechts de ontkenning of complicatie is. Gesitueerd in de marge van de eerste term betekent de tweede term de ongewenste, overbodige afwijking'.² De omkering is de deconstructie van de binaire oppositie: dan blijkt hoezeer de eerste term afhankelijk is van de tweede. Voor het denken over binaire opposi-

2. Jonathan Culler, *On deconstruction: theory and criticism after structuralism*. Londen (Routledge and Kegan Paul) 1983, p. 160. (Vertaling van de citaten steeds van mij, M.M.)

ties kan verwezen worden naar Luce Irigaray, Roland Barthes, Mieke Bal, Hélène Cixous, Jonathan Culler, Carl Gustav Jung, Stephanie de Voogd (bien étonnées...). Het is één van de centrale inzichten in feministisch onderzoek.

Case en theorie

Vraag 1 (die naar genderstudies) sla ik over om mij te concentreren op vraag 2 en 3. Eerst dan de case-studies versus de algemene theorie. Allereerst vraag ik me af of 'case' en 'theorie' wel zo uit elkaar getrokken kunnen worden. Ik ken geen theoretisch ongeïnformeerde case-studies. Een 'case' wordt altijd mede gekozen op basis van een theoretische belangstelling, en verder wordt de 'case' altijd bestudeerd en beschreven vanuit een theoretisch perspectief, hoe impliciet dat ook moge zijn. Ontheoretisch onderzoeken, beschrijven of zelfs maar lezen bestaat niet.³ Elke observatie geschiedt vanuit bepaalde epistemologische vooronderstellingen. Feministische 'case'-studies expliciteren bovendien bijna altijd de band met een of meer theoretische kaders. Zodoende wordt er – zoals ik vaak bij studenten en promovendae zie – heel wat theorie opgepikt uit 'case-studies'.

Maar er is meer. Op een dieper niveau gaat het in deze case/theorie-kwestie om een onvervalste binaire oppositie, waarbij de hiërarchie ook duidelijk is: de algemene theorie is 'hogere', 'abstractere', 'mannelijker' dan de case. De cases staan tot de theorie als de rauwe ongestructureerde delen tot het machtige geheel. Beschrijft deze oppositie wat er in feite in feministisch onderzoek gebeurt? In het geheel niet. In de praktijk van het onderzoek is de theorie-'case'-hiërarchie al geruime tijd obsoleet. Als ik mijzelf als voorbeeld ten tonele mag voeren: in mijn boek *De lust tot lezen. Nederlandse dichters en het literaire systeem* heb ik steeds gestreefd naar een wisselwerking tussen tekst (lees 'case') en theorie. Ik ging uit van de gelijkwaardigheid van en dialectiek tussen tekst (case) en theorie, in tegenstelling tot de zo langzamerhand antieke opvatting dat de theorie het hogere analytische model is, dat 'toegepast' moet worden op het lagere object van onderzoek, de tekst/case. Om die hiërarchie op te heffen moest ik haar soms demonstratief omkeren. Riffaterre's poëzietheorie was bijvoorbeeld niet het hogere, smetteloze, blindelings betrouwbare instrument om het werk van Neeltje Maria Min te lezen, maar andersom: de Min-tekst kreeg

3. Vergelijk de wijze waarop Sara Mills het lezen voor het plezier, de 'herkenning' en de ervaring presenteert als een theoretisch standpunt, door haar *Authentic Realism* gedoopt: 'Authentiek realisme wordt door veel gewone vrouwen ingezet bij het praten over literatuur, als vanzelfsprekend de meest geschikte methode voor het analyseren van vrouwenteksten. Toch is het belangrijk deze benadering te zien als een historisch gesitueerde en *theoretische* positie, als elke andere benadering... Door hem te beschouwen als een theoretische praktijk en door de historische ontwikkeling ervan te volgen elimineren we tenminste gedeeltelijk de storende 'natuurlijkheid' en het beroep op het 'gezond verstand' waarmee deze benadering zich omringt.' Sara Mills, Lynne Pearce, Sue Spaul, Elaine Millard, *Feminist Readings/Feminists Reading*. New York enz. (Harvester Wheatsheaf) 1989, pp. 53-80.

bij mij de status van theorie, om Riffaterre te lezen en de feilen van die theorie aan het licht te brengen. Theorie, laten we dat vooral niet vergeten, is ook een tekst. Dat geldt ook voor feministische theorieën. Evenmin mogen we feministische theorieën uitsluiten van een *hermeneutics of suspicion*.

Het omkeren van de in binaire opposities geïmpliceerde hiërarchieën is absoluut noodzakelijk. Roepen dat de polen van de hiërarchie 'gelijkwaardig' zijn, heft de hiërarchie niet op. Derrida: 'Wie deze fase van omkering overslaat, vergeet dat de structuur van de oppositie er een is van conflict en onderwerping. Je gaat dan te snel over tot *neutralisering*, zonder een hefboom te hebben geplant in die machtsverhouding tussen de termen. *In de praktijk* blijft dan alles bij het oude, en verlies je bovendien elke ingang om effectief te interveniëren.'⁴

Dit omkeren van de theorie/tekst-('case')-hiërarchie gebeurt in feministisch onderzoek alom. Er is een expliciete of impliciete aanval gaande op de theorie/case oppositie. Ik lees de huidige belangstelling voor cases dan ook als een teken dat men tegenwoordig liever aan de ondergewaardeerde kant van de binaire oppositie theorie/praktijk, abstract/concreet, algemeen/bijzonder, geheel/detail begint. Zonder dat de 'case' opnieuw de slaaf wordt van de theorie, ontstaat er, in mijn ervaring, in feministisch onderzoek vaak een spannende dialectiek tussen case en theorie, een dialectiek die juist kan ontstaan *omdat* de hiërarchie op haar kop is gezet.⁵

Ik weet niet wat voor case-studies de redactie op het oog heeft (de case van de Franse onderwijspolitiek in Togo tussen 1895 en 1904 is mij niet bekend), maar mij schieten direct een aantal Nederlandse feministische studies te binnen die de tweedeling (bijzondere) case / (algemene) theorie ver achter zich laten. Van Ien Angs *Geval Dallas* tot Mieke Bals magistrale *Death and Dissymmetry*, van Braidotti/Smelik 'De politiek van het subject' tot Mineke Bosch *Lieve Dr. Jacobs*: ze hebben goddank niets te maken met die theorie die de ons voorgelegde vraag lijkt te bedoelen: dat monster van abstractie waar de gaten in vallen bij het geringste stootje 'toepassing'. Mineke Bosch' *Lieve Dr. Jacobs* lijkt, als brievenuitgave, een 'case' bij uitstek, maar het is ondertussen ook een statement over de status van ego-documenten als historische bron, een discussie van het biografische, een analyse van de relatie privé-openbaar en een bijdrage aan het verschil-debat. In de zojuist verschenen (opnieuw herziene) Amerikaanse uitgave is het theoretische potentieel van deze 'case' nog subtieler en explicieter benut.⁶ Het werk van Diaz-Diocaretz over zwarte Noord Amerikaanse dichters is altijd óók een ontwerp van poëzie- en teksttheorie. En zo zoude ik nog wel een tijdje door kunnen gaan.

4. Jacques Derrida, *Positions*. Londen (Athlone Press) 1981, pp. 56-57.

5. Een absoluut opwindend voorbeeld: Barbara Johnson, 'Apostrophe, Animation and Abortion', in: *Diacritics* 16, lente 1986, pp. 29-46.

6. *Politics and Friendship. Letters from the International Women Suffrage Alliance 1902-1942*. Edited by Mineke Bosch, with Annemarie Kloosterman, Columbus (Ohio State University Press) 1990.

Beoogt de ons voorgelegde vraag te stellen dat er niet genoeg getheoretiseerd wordt? Volgens mij wordt er meer en beter getheoretiseerd dan ooit tevoren.

Het feministisch onderzoek staat niet alleen in deze subversieve omgang met theorie: een aantal nieuwere historische studies (*Montaillou* van Le Roy Ladurie, *De terugkeer van Martin Guerre* van Nathalie Zemon Davis, *De kaas en de wormen* van Carlo Ginzburg) zijn case-studies of 'microstories' die niettemin aanleiding geven tot geschiedtheoretische *upheavals*.⁷ Feministen hebben uiteraard meer reden tot een subversieve omgang met het genre der theorie, zowel met de 'dominante' theorieën als met de feministische theorieën. Daarom zijn we mijns inziens ook bijzonder goed in het *playing ball with theory*. Dat wordt zichtbaar wanneer we kijken naar de (dis)continuïteit tussen feministisch onderzoek en ander onderzoek. De theorie/case-oppositie blijkt een achterhaald probleem, niet alleen bij ons, maar ook in de wat progressievere gangbare wetenschap.

Het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* heeft vaker de neiging feministisch onderzoek te behandelen als geheel op zichzelf staand. Misschien verklaart dit gebrek aan spiegeling aan de wetenschappelijke problemen van anderen dat ronddraaien in vrouwenstudies-probleemstellingen uit de jaren zeventig. Het is veel vruchtbaarder de relatie te zien die feministische studies onderhouden met de rest van de academische wetenschap. Sommige theoretische impasses delen we met anderen, sommige paradigma-wisselingen gaan wij op dezelfde wijze door, sommige problemen zijn al voor ons opgelost, in sommige opzichten zijn we aanzienlijk verder, zonder in staat te zijn op die voorsprong te scoren. Feministische onderzoekers brengen bijvoorbeeld in het algemeen veel meer zelfreflexiviteit op dan anderen. De relatie tussen subject en object van onderzoek – elke feminist die vrouwenstudies doet is zelf zowel subject als object van onderzoek – is door ons op voor anderen voorbeeldige wijze gedacht. Die voorsprongen worden mijns inziens te weinig uitgebuit omdat we de vergelijkingen met andere tradities onvoldoende trekken.⁸ Verder ben ik er niet alleen van overtuigd dat het feministisch onderzoek alle revoluties die zich in het wetenschappelijk veld voltrekken, mee ondergaat, maar ook dat die revoluties niet los te denken zijn van onze aanwezigheid in dat veld.

7. Zie Mineke Bosch, 'Egodocumenten: bronnen van kennis en plezier', in: *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 30, (1987), pp. 203-221, met name pp. 215-216. Deze *microstories* kunnen gezien worden als voorboden van een nieuw historisch paradigma, vergelijkbaar met de intrede van de psychoanalyse. Microgeschiedenissen betekenen voor de kennis van het verleden hetzelfde als wat schijnbaar onbelangrijke details en flarden herinnering in de analytische kuur betekenen voor de kennis van het zelf.

8. Bosch (1987 en elders) trekt dit soort vergelijkingen bijvoorbeeld wèl. Naar analogie van het vaak als 'anekdotisch' afgedane genre van de case-studies van Le Roy Ladurie, Zemon Davis en Ginzburg pleit zij voor een deconstructivistische uitbuiting van het marginale karakter van vrouwengeschiedenis.

Historie en actualiteit

Voort met vraag 2. Hoe verhoudt de 'historisering' zich tot actuele problemen? Weer krijgen we een of/of keuze: of de historisering komt voort uit onvermogen om stelling te nemen ten aanzien van de actualiteit, of zij biedt daar indirect juist beter zicht op. Ook hier zou ik graag ontsnappen aan de twee discoursief doodlopende wegen die worden aangeboden. Het is niet alleen zo, dat geschiedenis de actualiteit 'dient', noch dat zij daaruit een gerieflijke ontsnapping biedt. De relatie geschiedenis-actualiteit kan ook heel anders gedacht worden: andersom. Paradoxaal genoeg is het vaak zo, dat de belangstelling voor geschiedenis en de keuze van 'cases' uit de actualiteit voortkomt. Je zou de vraag ook om kunnen keren: welk perspectief op geschiedenis wordt door de actualiteit mogelijk gemaakt? Welke nieuwe historische kennis kan gegenereerd worden dankzij onze actuele politieke en theoretische stellingnames? Wat leert de actualiteit ons over de geschiedenis? In de geschiedfilosofie is het al een vrij geaccepteerd idee dat geschiedenis altijd *ook* de geschiedenis van het heden is. Ook feministisch onderzoek laat dat zien. De onderzoeksgolf naar lesbische geschiedenis hangt regelrecht samen met de grote populariteit van het lesbisch bestaan in onze dagen. En om nog even bij dat onderzoek naar het lesbische te blijven: dat onderzoek laat welhaast in *Reinkultur* zien hoezeer historische observaties door actuele obsessies gestuurd worden. De herontdekking van de lesbische Romantische Vriendschap van de achttiende en negentiende eeuw rond 1980 (Smith-Rosenbergs *Female World of Love and Ritual*, Fadermans *Surpassing the Love of Men*), gevolgd door een vurige belangstelling voor historische lesbische seksualiteit later in de jaren tachtig, laten zien hoe het moderne denken over het lesbische bijna *linea recta* wordt teruggeprojecteerd in de geschiedenis. Er is ook niets tegen dergelijke projecties: ze vormen zelfs onze toegang tot de geschiedenis.

De tegenstelling die hier dus wordt geponereerd tussen historische studies en actualiteit vind ik niet vruchtbaar. Er is geen sprake van gescheiden domeinen: integendeel.

Politiek en wetenschap

Een derde oppositie die ik met kracht zou willen aanvechten is die in vraag 3, tussen 'politiek' en 'wetenschap'. Algemene theorieën van sekse-ongelijkheid (de ware vrouwenstudies?) zouden clichés over vrouwelijkheid voortbrengen en bevestigen. Zulke clichés zouden politiek nuttig zijn, maar wetenschappelijk onvruchtbaar. Daarom moet wetenschap noodzakelijk van politiek 'afdrijven'.

Deze redenering bezorgt mij op diverse fronten kippevel. Ten eerste kan ik niet onderschrijven dat algemene theorieën van sekse-ongelijkheid noodzakelijkerwijze clichés voortbrengen. Welke theorieën zouden in aanmerking komen

als 'algemene theorieën'? Irigaray, Wittigs verzamelde essays, Gayle Rubin, Chodorow, De Lauretis' 'Desire and Narrative', Kristeva, Silverman? Geen van alle cliché-matig. Als tekst (ik herhaal: een theorie is ook een tekst) 'bezondigen' deze werken zich wel aan bezielde retoriek, maar ik vind ferme uitspraken persoonlijk uitermate inspirerend. Die hebben op mij hetzelfde effect als de pagina's van Renate Dorresteins *Het Perpetuum Mobile van de Liefde*, dat trouwens ook welhaast geschaard mag worden onder de algemene theorieën van sekse-ongelijkheid.

Voorts wordt niet gedefinieerd wat hier wordt verstaan onder 'politiek'. Formele politiek, het Tweede-Kamerwerk, of alle relaties waarin sprake is van ongelijke machtsverhoudingen, van de politieke dimensies van de literatuurkritiek tot de legitimatiestrijd van de feministische psycho-therapie? En zijn clichés politiek nuttig, welke vorm van politiek we hier ook voor ogen nemen? Volgens mij zijn clichés nooit nuttig, noch in de politiek, noch in de wetenschap, noch *anywhere else*. Wie met clichés werkt, bedrijft slechte politiek en slechte wetenschap. Een aanvechtbare vooronderstelling is verder dat die clichés die de opstellers van 'algemene theorieën' zouden produceren, regelrecht terecht komen in de Tweede Kamer c.q. de politiek in ruimere zin. De wetenschap zou dan een toeleveringsbedrijf voor de politiek zijn. Dat impliceert dat de wetenschap een 'hoger' en van de politiek gescheiden domein is. Maar ook deze relatie wetenschap/politiek lijkt mij eerder dialectisch dan hiërarchisch. Er spelen zich mijns inziens gelijktijdige en *parallele* processen af in wetenschap en politiek. De wetenschap, mijne dames, is ten eerste *zelf een politieke arena*, waar grote machtsverschillen heersen en waar harde politieke strijd geleverd moet worden om te krijgen wat wij willen: geld, plaatsen, organisatorische inbedding, respect, studenten, promovendae, zetels in belangrijke besturen, een onderzoeksschool, publikaties in 'dominante' wetenschappelijke media, citaties, invloed in andere wetenschapsgebieden. Dat de wetenschappelijke theorieën en methoden ook inhoudelijk uitermate politiek zijn, behoeft in dit blad geen bevestiging. (Vroeger, toen ik nog leraar was, ergerde ik me altijd wild aan die praat van seksistische collega's: 'Hoe bereiden we onze leerlingen voor op de maatschappij?' 'Deze school *is* een maatschappij', riep ik dan. 'In de omgangsvormen die hier heersen, de verantwoordelijkheden, de relaties, de taakverdeling, de sekseverhoudingen is de maatschappij al begonnen.')

Behalve dat de wetenschap zelf inhoudelijk een belangrijk terrein van politieke strijd is, spelen binnen de universiteit als werkring bijna alle issues die ook in andere werkringen aan de orde zijn. Vrouwen in hogere beroepen? Vrouwen in management? Kinderopvang? Homofobie? Ouderschapsverlof? Discriminatie van deeltijdwerkers? Stress? Onder-inschaling van vrouwen? Het accepteren van vrouwelijke autoriteit? Allemaal politieke issues die voor ons net zo goed aan de orde zijn als voor menig ander werkend meisje.

De vraag is niet hoe de wetenschap de politiek 'dient'.⁹ De vraag is hoe wij feministische wetenschap kunnen beoefenen op een politieke en radicale wijze. Op de manier van de wetenschap. Door ons te engageren met wat wij voor vrouwen in het wetenschappelijk machtsdomein moeten veroveren, zowel inhoudelijk als organisatorisch. Het aardige van feminist zijn is dat je altijd zelf behoort tot de doelgroep. Het is onze taak *op ons terrein* de feministische strijd te leveren, door goed onderzoek af te leveren, door kritisch ten opzichte van het eigen veld te staan, door de conflicten met de gangbare wetenschap aan te pakken, door vastberaden de lange weg door de instituties af te leggen en door een open oor en oog te hebben voor wat zich, parallel aan ons, in andere politieke arena's afspeelt. Feministische wetenschappers hebben geen geprivilegieerde positie ten opzichte van andere feministen. Wij weten het niet 'beter'. Zorgen voor een open verbinding is voldoende.

Besluit

Ik wilde een bijdrage leveren aan het denken over de toekomst door een paar oude probleemstellingen uit de weg te ruimen. Vraag 2 en 3 zadelen ons op met academische problemen in de slechte zin des woords. Deze problemen verdwijnen wanneer men afziet van het gebruik van de verderfelijke binaire oppositie. De binaire oppositie als discursieve vorm verleidt ertoe te denken in termen van hiërarchisch aan elkaar geopponeerde, gescheiden entiteiten. Deze denkvorm *schept* problemen, maar daarvan bent u bij deze verlost. Ik hoop dat ik aanleiding heb gegeven tot het bedenken van een nieuwe probleemstelling voor de jaren negentig.¹⁰ Geen dank. Graag gedaan.

9. Ook Veronica Vasterling constateert in 'De ontwikkeling in het theorie/praktijk debat', in *Wetenschap beoefenen*, ZUV, Groningen 1987, pp. 59-66, dat het denken over theorie/praktijk c.q. wetenschap/politiek vastliep in het denkmodel van de binaire oppositie. De post-structuralisten elimineerden die oppositie door de beide termen onder te brengen in het *vertoog*-concept. Dat Vasterling de feministen vervolgens naadloos in het dominante *vertoog* laat passen, lijkt mij geheel onjuist.

10. Een paar suggesties: – Haraway's 'Manifesto for Cyborgs' als agenda voor de jaren negentig; – de interactie van vrouwenstudies met de andere progressieve takken van wetenschap als hierboven geschetst onder punt 2; – de 'paradox vrouw', zoals bijvoorbeeld bondig geformuleerd in *Signs*, 13 (1988), nr. 3 door Linda Alcoff: 'The dilemma facing feminist theorists today is that our very self-definition is grounded in a concept that we must deconstruct and de-essentialize in all of its aspects.'